

А. Я. Пішта

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, Ніжин, Україна

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК БАГАТОПАРТІЙНОСТІ НА КИЇВЩИНІ В РОКИ ПЕРЕБУДОВИ

E-mail: andriy.pishta@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2112-4155>

Анотація. У статті досліджується процес формування, діяльності та розвитку новостворених політичних партій на тлі політики перебудови та процесів трансформації суспільно-політичного життя Київщини. Значна увага акцентується на діяльності таких опозиційних структур, як: Українська республіканська партія, Українська соціал-демократична партія, Партія Зелених України, Соціал-демократична партія України, Демократична партія України, Партія демократичного відродження України. **Метою** роботи є вивчення та аналіз характерних рис і особливостей процесів формування й розвитку багатопартійності на Київщині в роки перебудови, дослідження взаємодії обласних осередків опозиційних партій національно-демократичного спрямування з міськими осередками. **Наукова новизна** полягає в тому, що на сьогодні вітчизняна історична наука представлена працями загального характеру стосовно цієї теми, натомість відсутні публікації щодо регіональної специфіки проблематики. **Основні результати.** Зазначена проблематика потребує подальшого поглибленого дослідження діяльності перелічених партій періоду перебудови на Київщині. Проаналізовано практичну діяльність партій, їхніх учасників, лідерів, програмні ідеї, процес формування та становлення багатопартійності в Київській області, визначено причинно-наслідкові зв'язки цього процесу. **Висновки.** Формування та розвиток багатопартійності на Київщині відбувалися в контексті суспільно-політичних трансформацій у СРСР з урахуванням специфіки їх розвитку в УРСР та кожному окремому регіоні. Формування опозиційних партійних структур було природним продовженням діяльності неформальних організацій, які згодом на фоні суспільно-політичних змін трансформувалися в політичні партії з програмами конкретних політичних дій. Головною особливістю формування та розвитку багатопартійності на Київщині було те, що регіон був наближений до Києва, тому тут процес розмежування центральних та регіональних структур відбувався повільніше, ніж в інших областях України.

Ключові слова: опозиційна партія, демократизація, гласність, неформальні організації, політичні партії, програма, центральні структури, регіональні структури.

A. Ya. Pishta

Mykola Gogol Nizhyn State University, Nizhyn, Ukraine

FORMATION AND DEVELOPMENT OF MULTI-PARTY IN THE KYIV REGION DURING THE PERESTROIKA YEARS

Abstract. The article examines the process of formation, activity and development of newly created political parties against the background of the policy of perestroika and the processes of transformation of the socio-political life of the Kyiv region. Considerable attention is paid to the activities of such opposition structures as: the Ukrainian Republican Party, the Ukrainian Social Democratic Party, the Green Party of Ukraine, the Social Democratic Party of Ukraine, the Democratic Party of Ukraine, the Party of Democratic Revival of Ukraine. The purpose of the work is to study and analyze the characteristic features and peculiarities of the processes of formation and development of multi-partyism in the Kyiv region during the years of perestroika, to study the interaction of regional centers of opposition parties of the national-democratic orientation with city centers. The main methods of our research are the principle of historicism, comprehensiveness and systematicity. In addition, retrospective, analytical, comparative-historical,

general scientific methods are also used. The scientific novelty lies in the fact that today domestic historical science is represented by works of a general nature on this topic, while there are no publications on the regional specifics of this issue. Main results. This issue requires further in-depth research into the activities of the aforementioned parties of the perestroika period in the Kyiv region. The practical activities of the parties, their participants, leaders, program ideas, the process of formation and establishment of multi-party system in the Kyiv region are analyzed, and the cause-and-effect relationships of this process are determined. Conclusions. The formation and development of multi-party system in the Kyiv region took place in the context of socio-political transformations in the USSR, taking into account the specifics of their development in the Ukrainian SSR and each individual region. The formation of opposition party structures was a natural continuation of the activities of informal organizations, which later, against the background of socio-political changes, were transformed into political parties with programs of specific political actions. The main feature of the formation and development of multi-party system in the Kyiv region was that the region was close to Kyiv, so the process of demarcation of central and regional structures took place more slowly here than in other regions of Ukraine.

Keywords: opposition party, democratization, glasnost, informal organizations, political parties, program, central structures, regional structures.

Вступ. Актуальність теми розвитку та формування багатопартійності в роки перебудови в Україні, зокрема в її окремих регіонах, зумовлена комплексом чинників. По-перше, зародження багатопартійності в Україні відбувалося в контексті суспільно-політичних трансформацій, а саме тому її зміст, логіка, причини та наслідки становлять практичну цінність для розуміння впливу на перебіг суспільно-політичних подій. По-друге, виникнення та формування багатопартійності в добу перебудови наклали відбиток на політичне життя країни на перспективу, оскільки значна частина політичних структур, що з'явилися тоді, існує і зараз, і тому врахування історичної специфіки та особливостей їх виникнення й функціонування має велике значення для перспективних політичних прогнозів. По-третє, без якісного дослідження регіональних особливостей формування партій у роки перебудови досить складно відтворити цілісну картину формування багатопартійності в Україні в контексті суспільно-політичного розвитку 1985–1991 рр. На сьогодні є праці комплексного узагальненого характеру, у яких аналізуються окремі сюжети процесу формування багатопартійності в добу перебудови, зокрема сюди можна зарахувати дослідження Ю. Алексєєва, С. Кульчицького, А. Слюсаренка¹, О. Бойка², О. Гараня³, А. Русначенка⁴ та ін. Однак тематика формування та розвитку багатопартійності в регіональному контексті, зокрема на Київщині, ще залишається малодослідженою.

Мета та предмет дослідження. Мета нашого дослідження – проаналізувати процес формування та розвитку багатопартійності на Київщині, дослідити взаємодію міських осередків та місцевих обласних осередків партій. Предметом нашого аналізу є новостворені різновекторні політичні структури, що виникли на Київщині в роки перебудови. Основними завданнями нашого дослідження є простежити динаміку створення партій на Київщині, визначити акценти програмних документів партій та порівняти їх між собою, обґрунтувати причини та наслідки появи партій; визначити характерні риси та особливості процесу формування багатопартійності в Київському регіоні.

Історіографія і джерела. Методи дослідження.

Детальне вивчення та аналіз механізмів, джерел та фундаментальних основ діяльності партій у розрізі суспільно-політичних трансформацій доби перебудови, а також

¹ Алексєєв Ю. М., Кульчицький С. В., Слюсаренко А. Г. Україна на зламі історичних епох: Державотворчий процес 1985–1999 рр. Київ: ЕксОб, 2000. 296 с.

² Бойко О. Д. Україна 1985–1991: основні тенденції суспільно-політичного розвитку. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2002. 306 с.

³ Гарань О. В. Убити дракона: З історії Руху та нових партій України. Київ: Либідь, 1993. 200 с.

⁴ Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950-х – початок 1990-х років: автореф. дис. ... д-ра іст. наук. Київ. 1999. 42 с.

визначення ролі України на прикладі її окремих регіонів, зокрема Київщини, в цих процесах становить досить значний науковий інтерес. Перші спроби наукового осмислення суспільно-політичних трансформацій доби перебудови можна прослідкувати у праці Ю. Алексєєва, С. Кульчицького, А. Слюсаренка⁵, яка є досить змістовною та цінною стосовно погляду на формування та розвиток багатопартійності в Україні. Неабияку роль у дослідженні цієї проблематики відіграли дослідження О. Гараня, в яких автор робить спробу дослідити причини виникнення та становлення партій, проаналізувати основні тенденції формування та розвитку багатопартійності в Україні⁶. Іншим відомим дослідником багатопартійності в Україні є О. Бойко, який намагався проаналізувати початки та етапи розвитку вітчизняної багатопартійності в добу перебудови, визначити її характерні риси та особливості⁷. Значної уваги заслуговує дисертаційне дослідження А. Русначенка, який більше сконцентрував увагу на національно-визвольному факторі та його впливі на формування та розвиток багатопартійності в Україні⁸. Іншим відомим дослідником багатопартійності є В. Литвин, який аналізував діяльність опозиційного руху в суспільно-політичному вимірі⁹. Водночас вивчення процесу формування та розвитку багатопартійності на регіональному рівні є малодослідженою темою на сьогодні в історичній науці. На жаль, проблематика виникнення, становлення та діяльності опозиційних політичних структур у добу перебудови на Київщині залишилася дослідженою фрагментарно. Для підготовки статті були використані фонди Державного архіву Київської області, історіографічні джерела, опубліковані документи. Фонди державного архіву Київської області досить детально відображають політичну ситуацію, яка склалася на Київщині в роки перебудови. Зокрема, інформація про політичні партії, діяльність, соціальний склад, лідерів дає змогу нам ширше проаналізувати контекст суспільно-політичних змін, причинно-наслідкові зв'язки, а головне визначити результати формування багатопартійності на Київщині. Досить важливим за значенням є дослідження П. Гай-Нижника про політичні партії та утворення Народного Руху як однієї з ключових суспільно-політичних подій епохи перебудови, а також появи політичної партії Зелених України як однієї з ключових у системі багатопартійності. Автор робить спробу визначити контекст створення цієї партії та її впливу на розвиток суспільно-політичних змін¹⁰. Зокрема, значну увагу зосереджено на обставинах зародження цієї політичної сили. Досить важливим є документ про державу, владу та суспільство, в контексті якого зроблена спроба узагальнити та підсумувати діяльність українських політичних партій 1985–1991 рр. Основними методами дослідження є загальнонаукові такі як: системний підхід, аналітичний, який включає індукцію, дедукцію, структурний аналіз та спеціальні методи, такі як: ретроспективний, історико-порівняльний, історико-системний, історико-типологічний та історико-генетичний методи. Системний підхід дає можливість розглянути багатопартійність та елементи, з яких вона складається в контексті розвитку історичного процесу. Аналітичний метод за допомогою індукції та дедукції дозволяє нам виділити окремі факти та положення й прийти до певних висновків; структурний аналіз розширює наше бачення внутрішньої системи процесу формування багатопартійності на Київщині, зокрема його важливих складників, таких як: соціальна база партій, ставлення суспільства до створення партій в області, ставлення влади до такої діяльності. Ретроспективний метод дає нам можливість проаналізувати причинно-наслідкові зв'язки процесу перебудови в Україні та на Київщині. Історико-порівняльний метод розширює наше уявлення про процес перебудови, який відбувався на території УРСР та Київщині, зокрема його характерні риси та особливості; історико-системний метод дає змогу дослідити етапи формування багатопартійності на

⁵ Алексєєв Ю. М., Кульчицький С. В., Слюсаренко А. Г. Україна на зламі історичних епох...

⁶ Гарань О. В. Убити дракона...

⁷ Бойко О. Д. Україна 1985–1991...

⁸ Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні...

⁹ Литвин В. Політична арена України: дійові особи та виконавці. Київ: Абрис, 1994. 495 с.

¹⁰ Гай-Нижник П. П. Виникнення перших політичних партій в УРСР. Утворення Народного Руху України та його позиція щодо Союзного Договору (1989–1991 рр.). *Гілея. Серія «Історичні науки»*. 2012. Вип. 57. С. 127–133.

Київщині в роки перебудови; історико-типологічний метод дозволяє виявити численні закономірності на основі історичних фактів та подій на Київщині в роки перебудови; історико-генетичний метод дає можливість краще уявити становлення багатопартійності на Київщині, а саме головні чинники, які вплинули на це.

Основний матеріал і результати.

Проголошені М. Горбачовим гасла демократизації та гласності, з одного боку, зумовили глибоку кризу в компартійних структурах, з іншого – викликали невідворотні процеси, пов'язані з появою альтернативних партій у суспільстві. В Україні своєрідним підґрунтям до появи нових політичних партій стали неформальні організації: Зелений Світ, Товариство української мови імені Тараса Шевченка, Товариство «Меморіал» та ін. Політичні процеси прискорювалися тим, що суспільство в ході суспільно-політичних трансформацій дедалі більше вимагало не лише громадської роботи з акцентом на культурно-просвітницький зміст, а почало висувати певні політичні вимоги, тож очевидно, коли є політичний запит, буде і пропозиція. Так, уже в середині 1988 р. у правозахисної організації УГС почало вимальовуватися чітко виражене політичне обличчя, а на суспільно-політичній арені з'явилася перспектива створення організації на зразок прибалтійських фронтів, саме тоді ідея багатопартійності з сфери ідеологічної сфери перейшла протягом 1989 р. у площину практичної реалізації¹¹. Справді, цей факт став потужним сигналом до створення перших політичних сил з власними програмами дій.

Уже з 30 квітня до 2 травня 1990 р. спочатку у Ворзелі, а потім в Києві просто неба відбувся IV з'їзд Демократичного Союзу – однієї з перших опозиційних партій в СРСР, де були присутні 79 делегатів, які представляли 75 парторганізацій, у лавах яких налічувалося 960 осіб¹². Саме на цьому з'їзді відбувся розкол через різне бачення у членів партії її подальшого майбутнього. Радикальна група була налаштована рішуче боротися проти влади поза парламентською діяльністю, натомість інша частина партійців була налаштована діяти лише в межах парламентської боротьби з акцентом на поступове ослаблення системи.

У квітні 1990 р. в Києві створено Українську республіканську партію, яка обстоювала ідею Соборної Незалежної Української держави на базі УГС. Лідером партії був Л. Лук'яненко. Станом на перше півріччя 1991 р. Українська республіканська партія на Київщині була найчисельнішою та географічно найпоширенішою – у регіоні діяли 7 її осередків (м. Біла Церква, м. Ірпінь, Броварський, Вишгородський, Згурівський, Києво-Святошинський, Переяслав-Хмельницький), які нараховували у своїх лавах 200 членів¹³. Створення альтернативних партій до влади продовжувалося, так уже в червні 1990 р. відбувся установчий з'їзд Української народно-демократичної партії, основою якої була Українська народно-демократична ліга та Український культурологічний клуб¹⁴.

У травні 1990 р. на політичній сцені України з'являється Демократична партія України. Зокрема, у цей час у Києві відбулося засідання ініціативної групи, на якому прийнято текст маніфесту партії, а згодом і проголошено про створення нової політичної сили – Демократичної партії України на чолі Ю. Бадзьо. Партія сповідувала соціал-демократичні ідеї, пріоритетами були запровадження вільного підприємництва, практична реалізація соціальної ринкової економіки та забезпечення соціального захисту населення¹⁵. У Київському регіоні на початку 1991 р. діяли 3 осередки Демо-

¹¹ Бойко О. Д. 30 років незалежності України: у 2 т. Харків: Фоліо, 2021. Т. 1. С. 263.

¹² Там само.

¹³ Інформація Київського обкому в ЦК КПУ про політичну ситуацію за 1 півріччя 1991 р. *Державний архів Київської області*. Ф. 5. Оп. 117. Спр. 978. Арк. 1.

¹⁴ Кармазіна М. С. Партії у політичному процесі. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2012. № 3 (59). С. 14.

¹⁵ Гай-Нижник П. Створення Демократичної партії України та її позиція щодо путчу ГКЧП (1990–1991 рр.). *Партійна система сучасної України: еволюція, тенденції та перспектива розвитку. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2012. С. 544.

кратичної партії України (м. Біла Церква, Васильківський, Бородянський райони), які нараховували у своїх лавах 60–70 осіб¹⁶.

У тому ж травні 1990 р. в Києві відбувся установчий з'їзд Соціал-демократичної партії України¹⁷. Партія була розділеною через ідеологічні розбіжності всередині, оскільки одна частина прагнула діяти в межах демократичного соціалізму, а інша частина прагнула функціонувати в межах соціал-демократії з точки зору західного модерністського світогляду. Одним з ключових гасел цієї партії була політична демократія, яка базувалася на взаємодії людини, соціальних груп та держави. Базовою ідеєю формування політичної демократії було створення демократичної правової держави¹⁸. У першому півріччі 1991 р. на Київщині сформувався лише один осередок Соціал-демократичної партії України у Броварському районі з чисельністю 5–7 осіб¹⁹.

Виникнення альтернативних політичних партій продовжувалося, вже в червні 1990 р. в Києві на установчому з'їзді оголошено про створення Української селянсько-демократичної партії. В основі політичної платформи партії лежали ідеї державного та політичного суверенітету України, повної рівності громадян, забезпечення прав людини, деідеологізації держави, гарантування гласності в роботі державних органів влади, скасування різних привілеїв, визначення рівня прожиткового мінімуму, підвищення рівня життя багатодітних сімей. У державно-правовому вимірі, партія вважала необхідним повернення до президентської форми правління, створення механізму відкликання виборцями депутатів, позбавлення суддів недоторканності²⁰. Делегати установчого з'їзду селянсько-демократичної партії були представниками та вихідцями з Києва та Київської області, причому в кількості 48 %, активними учасниками цього зібрання стали народні депутати УРСР І. Заєць, О. Коцюба та О. Шевченко. У подальшому партія еволюціонувала в правий бік й активно підтримувала економічну самостійність України, ліквідацію колгоспів та КДБ, націоналізацію всіх підприємств²¹. У першій половині 1991 р. на Київщині діяли 4 осередки Української селянсько-демократичної партії (Броварський, Білоцерківський, Васильківський, Фастівський райони) з загальною кількістю 33 члени²².

У вересні 1990 р. відбувся установчий з'їзд Партії Зелених України, яка була створена на базі неформальної організації «Зелений Світ»²³. Лідерами партії стали народні депутати СРСР Ю. Щербак, Л. Сандуляк. Основні проблеми, які були в епіцентрі уваги цієї партії, – це формування громадянського суспільства; запровадження ефективної державної молодіжної політики; гарантування прав приватної власності; забезпечення екологічної безпеки²⁴. На початку 1991 р. у Київському регіоні функціонувало 2 організації Партії Зелених України (м. Вишневе Києво-Святошинського району, с. Калинівка Васильківського району) з чисельністю 60 осіб²⁵.

У грудні 1990 р. була сформована Партія демократичного відродження України на чолі з В. Філенком²⁶. В установчому з'їзді взяли участь 320 осіб, делегація з Київщини була одна з найчисельніших. Основна мета партії – створення демократичної

¹⁶ Інформація Київського обкому в ЦК КПУ про політичну ситуацію за 1 півріччя 1991 р.

¹⁷ Гай-Нижник П. П. Виникнення перших політичних партій в УРСР. Утворення Народного Руху України та його позиція щодо Союзного Договору (1989–1991 рр.). *Гілея. Серія «Історичні науки»*. 2012. Вип. 57. С. 128.

¹⁸ Держава, влада та громадянське суспільство у документах політичних партій України (кінець 1980-х – перша половина 2011 рр.) / за заг. ред. Бевз Т. А. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. С. 65–67.

¹⁹ Інформація Київського обкому в ЦК КПУ про політичну ситуацію за 1 півріччя 1991 р. ...

²⁰ Держава, влада та громадянське суспільство у документах політичних партій України... С. 43–45.

²¹ Бойко О. Д. 30 років незалежності України... С. 265.

²² Інформація Київського обкому в ЦК КПУ про політичну ситуацію за 1 півріччя 1991 р. ...

²³ Гай-Нижник П. П. Виникнення перших політичних партій в УРСР. С. 128.

²⁴ Держава, влада та громадянське суспільство у документах політичних партій України... С. 45–47.

²⁵ Інформація Київського обкому в ЦК КПУ про політичну ситуацію за 1 півріччя 1991 р. ...

²⁶ Гай-Нижник П. П. Виникнення перших політичних партій в УРСР... С. 128.

суверенної Української держави. Головними завданнями цієї політичної структури визначено: демократичне відродження України, формування політичних і правових умов для свободи соціальної творчості людей на нашій землі. Ідейним підґрунтям змін мала стати правова демократія, яка б мала ґрунтуватися на терпимості, суверенності особистості та пріоритеті загальнолюдських цінностей. Громадянське суспільство, на думку партійців, мало б стати гарантом проти всевладдя щодо особистого, економічного, політичного і духовного життя²⁷. У першій половині 1991 р. на Київщині сформувалися 2 осередки партії демократичного відродження України (м. Біла Церква та Фастівський район) з чисельністю 30 осіб²⁸.

Компартійні структури хоча і болісно реагували на скасування шостої статті Конституції СРСР, все ж довгий час не вбачали великої небезпеки від появи альтернативних опозиційних політичних сил. Вони були переконані, що є три причини, які вказують на те, що політичний вплив та сила КПРС будуть збережені:

– по-перше, відсутність соціальної бази для створення нових партій, які могли бути загрозливими для самої КПРС, оскільки протягом багатьох років до складу КПРС та КПУ, зокрема, увійшли різні верстви суспільства, робітники, працівники колгоспів, інтелігенція.

– по-друге, нові ідеї, які будуть відстоюватися великою кількістю людей, і так вже були опрацьовані партією в ході реформ, які почав М. Горбачов, а саме: питання демократизації, гласності, екологічні проблеми, права людини, соціально-економічна справедливість, національне відродження, тому немає потреби шукати нові політичні сили, які б могли вирішити ці питання.

– по-третє, більшість партій є нечисленними та здебільшого мають регіональний характер, не маючи при цьому матеріальних ресурсів, і весь зміст їхніх ідей базується виключно на антикомунізмі та опозиції до КПРС²⁹.

Втім, процес формування багатопартійності дедалі більше набирав обертів. Станом на початок 1991 р. в Україні діяло приблизно 15 політичних партій, які провели свої перші з'їзди та конференції. Їхня чисельність становила майже 6 тисяч осіб. На Київщині діяли осередки українських політичних партій фактично в усіх досить значних містах, а також селах. Так у Білій Церкві, Вишгороді, Ірпені, Згурівці, Вишневому утворилися та функціонували осередки Української республіканської партії, в селах Калита Броварського району, Пилипча Білоцерківського району, Червона Мотовилівка Бориспільського району діяли первинні організації Української селянсько-демократичної партії. На стадії формування перебували ініціативні групи Демократичної партії України в Білій Церкві та Василькові, Партія Зелених – в Кагарлику та Броварах. Більшість партій виявляла інтерес до тих, хто задумувався про вихід з КПРС та активно з ними співпрацювали з метою заохочення до виходу з партії. Основними ідеями новостворених партій були: заборона Компартії, націоналізація її майна, підготовка до всеукраїнського політичного страйку, грошова реформа та ін.³⁰

Формування київських міських осередків опозиційних партій дало потужний імпульс створенню місцевих регіональних осередків, зокрема на Київщині. Здобувши необхідні політичні передумови, партійне керівництво розпочало активні дії в напрямі створення чіткої управлінської вертикалі з механізмами здійснення власної діяльності. У цьому процесі вагому роль відігравала взаємодія з київськими міськими осередками партій, оскільки більшість партій проводила власні установчі з'їзди, проголошувала маніфести, програмні документи саме в Києві. Географічна наближеність Києва та області впливала на суспільно-політичні процеси, які відбувалися на Київщині більш відчутно. Саме тому досить важливою особливістю в ієрархії політичної структури

²⁷ Держава, влада та громадянське суспільство у документах політичних партій України... С. 56–60.

²⁸ Інформація Київського обкому в ЦК КПУ про політичну ситуацію за 1 півріччя 1991 р. ...

²⁹ Перелік питань, що надійшли в ході зустрічей партійно-ідеологічного активу обкому з трудящими області за 1990 рік // Державний архів Київської області. Ф. 5. Оп. 117. Спр. 910. Арк. 35–36.

³⁰ Довідки, інформація Київського обкому в ЦК КПУ про політичну ситуацію за 1990–1991 рр. // Державний архів Київської області. Ф. 5. Оп. 117. Спр. 991. Арк. 2–3.

місцевих партійних осередків було те, що більшість з них не мали керівних обласних структур, фактичне керівництво на себе взяли крайові органи³¹.

Висновки. Отже, головними характерними рисами діяльності новостворених партій в Україні загалом та на Київщині зокрема, були: стихійність у процесі організації діяльності (більшість партій не були достатньо організованими, рішення ухвалювалися швидко, без попереднього узгодження); вибухова і швидка поява на політичній арені великої кількості партій; неодноразове створення нових політичних структур не стільки на основі певного ідеологічного підґрунтя, скільки на базі інтересів певної групи людей; вплив національно-демократичного руху, який активно відстоював ідеї незалежності України, перехід до демократії; відсутність чіткої законодавчої бази, оскільки на рівні закону диктатура однієї Комуністичної партії довгий час продовжувала діяти; дисбаланс політичної системи в результаті створення значної кількості партій, що створював проблеми у процесі переходу від авторитарної системи функціонування держави, до демократичної. Особливістю формування багатопартійності на Київщині була відсутність у більшості новостворених партій обласних керівних структур через безпосередню географічну близькість до Києва. Розгляд кількісного співвідношення учасників електорального поля буде наведено в наступній статті.

REFERENCES

1. Aleksieiev, Yu. M., Kulchytskyi S. V., Sliusarenko A. H. (2002). *Ukraina na zlami istorychnykh epokh: Derzhavotvorchyi protses 1985–1999 rr.* [Ukraine on the evils of historical epochs: State-making process 1985–1999]. EksOb, 296 p. (in Ukrainian).
2. Boiko, O. D. (2021). 30 rokiv nezalezhnosti [30 years of independence]. *1, Do 18 serpnia 1991 roku, Folio* (in Ukrainian).
3. Boiko, O. D. (2002). *Ukraina 1985–1991: osnovni tendentsii suspilno-politychnoho rozvytku* [Ukraine 1985–1991: main trends of social and political development]. IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 306 p. (in Ukrainian).
4. *Derzhava, vlada ta hromadianske suspilstvo u dokumentakh politychnykh partii Ukrainy (kinets 1980-kh–persha polovyna 2011 rr.)* [The state, government and civil society in the documents of political parties of Ukraine (1980s – first half of the 20-th century)]. (2011). Bezv T. A. IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy pp. 43–45 (in Ukrainian).
5. Hai-Nyzhnyk, P. P. (2012). *Vynyknennia pershykh politychnykh partii v URSR. Utvorennia Narodnoho Rukhu Ukrainy ta yoho pozytsiia shchodo Soiuznogo Dohovoru (1989–1991 rr.)* [The emergence of the first political parties in the Ukrainian SSR. The formation of the People's Movement of Ukraine and its position on the Union Treaty (1989–1991)]. *Hileia. Seriia «Istorychni nauky»*, (57), 128 (in Ukrainian).
6. Hai-Nyzhnyk, P. P. (2012). *Stvorennia Demokratichnoi partii Ukrainy ta yii pozytsiia shchodo putchu HKChP (1990–1991 rr.)* [The creation of the Democratic Party of Ukraine and its position led to the putsch of the HKChP (1990–1991)]. *Partiina systema suchasnoi Ukrainy: evoliutsiia, tendentsii ta perspektyva rozvytku, materialy mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii*. Kyiv, 24–25 lystopada 2011. IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 544 (in Ukrainian).
7. Haran, O. V. (1993). *Ubyty drakona: Z istorii Rukhu ta novykh partii Ukrainy* [The Death of the Dragon: with Histories of the Armies and the New Parties of Ukraine]. Lybid, 200 p. (in Ukrainian).
8. Karmazina, M. S. (2012). *Partii u politychnomu protsesi. Naukovi zapysky* [Parties in the political process]. *IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 3(59), 14 (in Ukrainian).
9. Lytvyn, V. (1994). *Politychna arena Ukrainy: diiovi osoby ta vykonavtsi* [Political arena of Ukraine: key figures and performers]. Abrys, 495 p. (in Ukrainian).
10. Rusnachenko, A. M. (1999). *Natsionalno-vyzvolnyi rukh v Ukraini: seredyna 1950-kh – pochatok 1990-kh rokiv* [National liberation movement in Ukraine: mid-1950-s – early 1990-s]. [avtoref. dys.d-ra ist. Nauk, Instytut ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NAN Ukrainy]. 42 p. (in Ukrainian).

Received 14.08.2025

Received in revised form 28.09.2025

³¹ Інформація Київського обкому в ЦК КПУ про політичну ситуацію в області за 1 півріччя 1991 р. ...

Accepted 14.10.2025